

THE DISABILITY LAW

Popular Version
[Dagbani]

CONTENTS

Piligu	1
Kpajelöi Ahefamö Mla	3
Yaéli 1 - Daâ puuni ni Salo Laëingunim Kasi Biähigu	4
Yaéli 2 - Biähigu shee gaâbu	4
Yaéli 3 - Biähigu shee diâ niâ Kamaata Gahinda	5
Yaéli 4 - Åarigu mini Gaâbu din jândi Nandana	5
Yaéli 5 - Alkaali Sariya dibu Kootuni	6
Yaéli 6 & 7 - Tumaduri mini tuuntumdiba biähigu	6
Yaéli 8 - Tipawumli tibdarigibo	6
Yaéli 9 - Tumaduri din jândi Nandamba	7
Yaéli 10 - Tuma kpaâsibu n-ti Nandamba	7
Yaéli 11 - Tuma Nema tibu	8
Yaéli 12 - Tuma lôhibu ni tiâ taëibo din jândi Nandamba	8
Yaéli 13 - Tuunbaâsim wuhibu n-ti Nandana âun ka tuma	9
Yaéli 14 and 15 - Boba zuêu tuun baâsim tuma duri	9
Yaéli 16 - Nandan'bla Ninneesim karim	10
Yaéli 17 - Neenshââa din be Ninneesim Karimduri	10
Yaéli 18- Afua Ninneesim karim mini Karim duri gahinda	11
Yaéli 19 - Tuun baâsim bôhimbu din jândi JSS karim siësi	11
Yaéli 20 - Nandantali maâdi Shikuru chandi	11
Section 21 - Ninneesim karim gahinda din jândi Tâknikal, Vokeshinal mini Karimbanim Kolejinim ni	12
Yaéli 22 - Laibiri puuni nema	12
Yaéli 23 - Nandamba Yâlmuêsira Saawara gbaaibu	12
Yaéli 24 - Lora gahinda din yiri tiâduya ni na	13
Yaéli 25 - Nandana âun chani pala zuêu	13
Yaéli 26 - Nandamba Lora zanibu shee	14

Yaéli 27 - Loori duhibu shâhira gbaâ (laasinsi) gbulbu	14
Yaéli 28 - Teekunoya mini Alepile paakinim nema	14
Yaéli 29 - Øi'shâhi bee kuè'gahinda lora puuni	15
Yaéli 30 - Nangbankpeeni âmebu din jândi kalinli 26 ti paai 29	15
Yaéli 31 - Alaafee Bomma Tibbu	15
Yaéli 32 - Alaafee tuuntumdiba baâsim bobu	16
Yaéli 33 and 34 - Alaafee tumasoya ni shikurubihi vihibu saha	16
Yaéli 35 - Alaafee tumaduri niâ bayarna	17

ZALISI SHÂÂA DIN PAHI

Yaéli 36 - Paëibu din jândi ban maani tabibi mazina	17
Yaéli 37 - Nintubo dorti yuya ni yu'pahi bolibu puuni	17
Yaéli 38 - Kpâm pahi Diâma-diâma, Churi mini Kaya yihibu	18
Yaéli 39 - Tiâgbani puuni diâma ni churi puhibu	18
Yaéli 40 - Zalisi Kpaâsiri ba mini Nandamba	19
Nandamba Tuma Laëingu Yili Kpabu ni Tuma soya	19
Yaéli 60 - Zalisi din mali taëibu	20

PILIGU

Zaligu shâli bee Act 715 nyâla Palimânt din pahiri Bunahi ti Ghana Ripablik ni daa jândi kpa n-zali ti Nandamba (PWDs). Ka lala Zaligu âô nia nyâ mi ni di che ka Nandamba âô mali yiko gahinda din ni ti ba biâhisuâ, ka di jândi "Act. 29" Zaligu shâli din be ti 1992 Tiâgbani Zalikpana la puuni. Lala "Act 715" Zaligu âô tiri la (PWDs) âô yiko gahinda, ka bâ tooi kpâri gariti salo puuni, ka nyari alaafee tibbu vânyâla ka laêkubo kani, Ninneesim karim, tuma tumbu ni lôra kpebu gba pahiya. Di tooi lahi niâdi bayarna n-tiri tuun zuêri nima so'shââa di ni tu ni bâ dola. "Act 715" Zaligu âô ni che ka di bô zaashâhi n-ti (PWDs) tuma kpuêbu shee tiâgbani âô boba ni yaêa zaa. Hali, di lahi ti soli ni di kpa laêingu shâli bâ ni boli "National Council on Persons With Disabilities" Ka lala Zaligu tuma zaâ buêsi kpuêi yuun pia (10) sunsuuni dama laêdibo ni neenshââa bôn-gbaai n-ti Nandamba biâhisuâ dii bi yôli.

Kamaan Zalisi shââa, Nandamba Zaligu bee "Disability Act 2006 (Act 715) galsi yaêi, ka

kotomsi shââa din gari la, wuhiya ka dama ban karim lala gbana nyari wahala ni ninsabgu bachituêa âô ni wuhi shâli. Din pahi wuhiya, ni sahapam Gômnanti Zalisi gbana âô bi niâ bayarna n-ti salo puuni nirba. Lala maa che ka di maan labi vihi ka âmân kpihim sangarili âô. Dimbôâô zaa n-che ka CDD lo nia n-yihi Zaligu âô filimbu n-ti salo puuni nirba ni bâ karim ka baâ di nia soya, ka tooi kpaâsi sokam baâsim din jândi Nandamba biâhisuma Ghana tiâgbani âô puuni.

▮ KPAJELÔI AHEFAMÔ MLA ▮

'Disability Act' bee Zaligu din jândi Nandamba âô nyâla Paliment bee Tiâgbani Jintoriba duu ni daa saêiti ka kpali zali silimin goli August 2006 yuuni la. Ka Zaligu âô nia nyâmi di tiliêi ka chàn kpaâsi Nandamba so'viâla ni kasi biâhisuâ dama ban ka bâ gaâda ka yuli ôâm bee m-bôli yoli.

Daâ puuni tooi gaâdi la lala Nandamba âô, balantee fôâ shââa ni bâ ni be, ka bâ daa ba kpâhi fukumsi duri shââa ban zaêisi bâ biâhisuâ ni yâlimuêsira bôn-gbaai. Ka lala Zaligu âô nia nyâmi ni di bô so'viâla ni kasi biâhisuâ n-ti Nandamba ka di kpaâsi Ghana Tiâgbani Zalikpana ni wuhi shâm. "Nandana" nyâla daadam'so âun mali zuêuni bee tiâha polo doro Kaman nintarima, tikpurilim bee birigu, ka lala maa tooi taêi bâ so'viâla ni kasi biâhigu

Yaêli 1

Daã puuni ni Salo Laêingunim Kasi Biâhigu

Sahapam puuni, daã puuni nirba bâ saêiti ni bâ mini nandamba tooi laêim be luêiyini. Bâ kariti ba yihiri la dundôâ yini âo puuni ni bâ niã wahala m-bô biâhigu shee. Sahashâli bâ gaãdi ba mi ni bâ di laêim n-diâm dema salo puuni dama zilinsi wuhiya ni bâ ni zaã bâ dôrti maa n-lôhi ban kali Yaha, ti tiâha wuhiya ni nandamba pala ban mali tiâhisuma n-ni mali neenshââa bâ gama zuêu. Ka lala tiâha âo chaã ti jândi din bi tu kamaata bee din chihira nandamba zuêu. Zaligu bi saêiti ni di gaã nandana ka o mini o daã puuni nirba ku tooi taêim be luêiyini, bee m-pahi salo laêingunim puuni m-pili ka chãã pahi diâm-dema.

Yaêli 2

Biâhigu shee gaãbu

Zaligu bi saêiti ni yiliyidana bee âun zani to yuli øâm bee n-gaã nandan' so âun bô biâhigu shee o yiãa dama o nyâla nandana zuêu. Amaa di zani wuhi ni nandana âo yi bôri sôâsim din niã kamaata ni o biâhigu shee be kasi ka ban pa nandamba biâhigu, soli beni ni yiliyidan âo to sôâsim maa.

Yaêli 3

Biâhigu shee diâ niâ Kamaata Gahinda

Talahi n-nyâ li ni biâhigu shee nandana âo ni be, tuya ni di mini âun pa nandana âo bi woli taba ban dee yuma yi taêli taba. Amaa, biâhigu din yân tahi muêsigu n-ti nandana âo, tuya viânyâla biâhigu.

Yaêli 4

Âarigu mini Gaâbu din jândi Nandana

Zaligu bi saêiti ni di zaâ so'biâri n-che ka nandana tum tuun shâli n-ti so. Di âmali bee kotomsi wuhiya, ni di birgi zaligu ni di zaâ bidibga âun pôra ka nyâ nandana, ni o maani bara ka di pala bâ taho la shikuru no ti bôhim tuun shâli. Di bi tu ni di zaâ fitiina bee so'biâri n-niâ nandana dama o nyâla lala damdam zuêu. A yi nyâla tuma ni kpema, di bi ku ni a yô nandana yôri shâli din bi gbulisa n-gari âun pa nandana, ka naêila lala barigu maa ku to yiko ka o tum tuma âo. Di tuya ni di zaâ suzuura ni jilma n-ti sokam, o nyâla nandana bee o pala nandana. Di bi tu ni di filim bee n-yuli zâm nandamba.

Yaêli 5

Alkaali Sariya dibu Kootuni

Kootu tuya ni di bô sôâsim din niâ kamaata n-ti nandana âun chaâ kootuni ka suhupiâlli mini suhudoo be sariya âô karibu ni. Di kotomsi n-nyâ tikpura lana yi chaâ kootu ni, di tuya ni di bôn-gbaai âun mali tabibi baâsim ka wumdi o yâltôêa ka o lâbgri Jooji mini looya âô ni kariti sariya maa shâm, bi di yâri âun kam be sariya âô karibu ni.

Yaêli 6 mini 7

Tumaduri mini tuuntumdiba biâhigu

Di tuya ni tuuntumdiba ban tumaduri kpe m-paai Kaman feera kara, bindira dibushee, asibiti duri ni din pahi, tooi doli zaligu ni wuhi shâm. Zaligu âô wuhiya ni lala tuma duri âô tooi mâ ka di puuni kpebu ni yibu na ku mali mu- êsigu n-ti nandamba mini ban pahi.

Yaêli 8

Tipawumli tibdarigibo

Soli beni ni di tahi âun kam birigi lala zalisi âô zaa bee di shââa Kootu ni, n-ti kari o-sariya ka darigi o tibli âun dee yi birigi nandamba âô zaligu

ka di nyâla sarika duu kpâhibu chira ata (3) bee âun yô laêdaya shâli n-ti kootu âô, di kpalinkpa nyâla laêdaya âô yôbu ni dansarika kpebu.

Yaêli 9

Tumaduri din jândi Nandamba

Daliri yini din jândi Zaligu âô nyâ mi ni di ti nandamba sôâsim ka bâ tooi nya tuma tumda, ka lala maa ku che, ka bâ maani bara ti pala zuêu, bee liêri ni bindira zuêu. Ka gômnanti kpa tumaduri din ni sôâ nandamba ka bâ nya tuma tumda.

Yaêli 10

Tuma kpaâsibu n-ti Nandamba

Ka gômnanti konko n-tu no ti nandamba tuma. Ban su bâ maâmaâ tuma ni tooi ti bâ sôâsim. Ka gômnanti maan kpaâsi lala gama zuêu tuma mini kompinenim (din tiri nandamba tuma âô) ka bi ku yôri farigu shââa.

Yaêli 11

Tuma Nema tibu

Gômnanti bee gama zuêu tumaduu yi kpuêi nandana tuma ni, bâ ni ti lala nira âô tuma nema din ni che ka o tum tuma maa vânyâla.

Yaêli 12

Tuma lôhibu ni tiâ taêibo din jândi Nandamba

Nandamba tuya ni bâ nya biâhigu shee din niâ kamaata n-tumdi bâ tuma, ka di bi tu ni tumaduu kpem âô taêi bee n-lôhi ba chaâ luêshâli din ni tahi muêsigu na.

Nandama âô yi nya alobo o tuma shee, di bi tu ni o tumaduu kpem âô karo tuma ni. Di tuya ni tumaduu kpem âô wuho tuun shâli o ni tooi tum ka muêsigu kani. Ka lala bobli palli maa mali anfaani n-ti nandana âô. Ka lala konko, di lahi tu ni di yô nandana âô laêdaya dama o tuma shee ka lala alobo niâ.

Yaêli 13

Tuunbaâsim wuhibu n-ti Nandana âun ka tuma

So'shââa din bô n-zali ni di sôâ nandamba ka bâ nya tuma tum zuêu, zaligu âô wuhiya ni gômnanti ni che ka bâ sabi nandamba ban ka tuma yuya, ka di bô sôâsim n-ti ba tuma.

Yuma ayi nyanga, nandamba âô yi kêâ tuma, gômnanti ni ti ba sôâsim, tuun baâsim wuhibo palo, ka ti ba tuma nema balibu ni laê''paâda, ka bâ pili tuma. Amaa zaligu bi saêiti ni nandana âô kôhi tuma nema bâ ni to gômnanti yiko zuêu bee kuâzôra so. Yaha, di lahi nyâ la aliguusi ni barina ni daadam so tooi da lala tuma nema âô. Kootu yi vihi ka lala barina âô yi tum, di tibdarigibo nyâla sarika duu kpebu yuuni.

Yaêli 14 ni 15

Boba zuêu tuun baâsim tuma duri

Sahashâli, nandamba tooi bôri so'viâla, sôâsim ni saawara gbaaibu ka di tooi che ka bâ nia pali, Kaman, tuunshâli dintu tumbu suhuni lâbginsim ni salo puuni saêti laêingu. Zaligu âô ti gômnanti yiko ni di kpa lala tuunbaâsim duri ka di

tooi ti nandamba sôâsim ni biâhisuâ shee din jândi bâ yâlimuêsira Dimbôâô wuhila gômnanti labi bô biâhigu din niâ kamaata. Ka lala nandamba âô tooi laêim bâ taba puuni bâ boba biâhigu shee.

■ Yaêli 16

Nandan'bla Ninneesim karim

Di tuya ni bi'dôêriba mini ban wubsiri nandan'bla kam âun yuma wuhi ni o ni tooi chaâ shikuru ti lala nandan'bla âô soli ka di taho shikuru. Ka lala shikuru âô nyâla bi'kam ni chana bee shikuru gahindili din jândi nandan'bihi. Bi'dôêra âun bi tahi o bia shikuru, birgi lala zaligu ka o tibdarigibo nyâla dansarika duu kpâhibu.

■ Yaêli 17

Neenshââa din be Ninneesim Karimduri

Di tuya ni tiâgbani rijin bee boblikam tooi nya neenshââa din ni ti nandamba sôâsim shikuru maa puuni.

Yaêli 18

Afua Ninneesim karim mini Karim duri gahinda

Di tuya ni nandan'bihi mali yiko n-chani shikuru yoli. Ka di tooi ti nandan'bihi shikuru gahinda, dama bâ ku tooi nya sôâsim sokam shikuru duri la puuni bâ nandan'tali maa zuêu.

Yaêli 19

Tuun baâsim bôhimbu din jândi JSS karim siêsi

Di nyâla gômnanti nia ni di ti tuun baâsim bôhimbu din jândi ban karim siêsi JSS ka kôâ tuma tumda yuma ayi nyanga. Yaha, gômnanti ni ti tuun-baâsim bôhimbu din jândi nandamba ban karim siêsi JSS ka kôâ ni bâ tuêi sokam shikuru duri la puuni.

Yaêli 20

Nandantali maâdi Shikuru chandi

Bi'dôêriba mini ban wubsiri Nandanbihi yi mali nia ni bâ tahi ba shikuru, zaligu bi saêiti ni shikuru karimba kpem âô zaêsi ba kpuêibu bâ nandantali zuêu, ka naêila lala nandan'bla âô mali la daâshâli

dintu ni o chaâ shikuru gahindili. Shikuru karimba kpem âun zaêsi nandan'bla âô o shikuru, ni tooi nya tibdarigibo dansarika duu chira ata (3) kpâhibu.

■ Yaêli 21

Ninneesim karim gahinda din jândi Tâknikal, Vokeshinal mini Karimbanim Kolejinim ni.

Di tuya ni Minista so âun su Ninneesim Karim bô soya n-kpa Ninneesim karimduri gahinda, ka di tooi ti nandan'bihi âô yiko ni bâ bôhim "sign language" bee Braille" nubihî zaâ tôesi yâltôêa.

■ Yaêli 22

Laibiri puuni nema

Salo puuni laibiri bee bukunim vihibu duu tuya ni di mali neenshââa din mali afua n-ti nandamba vihibu kam puuni.

■ Yaêli 23

Nandamba Yâlmuêsira Saawara gbaaibu

Di tuya ni gômnanti Minista tumaduri, gbaai saawara din jândi Nandamba, bâ yân kpaâsi

loorinim tuma soya; (Kaman pala, kodorikonim, teesanim ni din pahi)

■ Yaêli 24

Lora gahinda din yiri tiâduya ni na

Zaligu tiri soli ni di niâ afua n-ti nandamba ka bâ tooi chani soya ni mazina. Lala maa zuêu zaligu saêiti ni nandana ni tooi da loori bee mazini tiâduya ni n-kpe tiâgbani âô puuni. Ka lala mazini bee loori gahimdili din da n-kpe tiâgbani âô puuni ka farigu yôbu shâli ka ban pa nandamba ni yôrigu shââa. Amaa di tuya ni ti baâ Kaman lala lora gahinda ni mazina âô ku tooi lahi øi n-yi tiâgbani âô puuni farigu ni daa bi yô di zuêu la.

■ Yaêli 25

Nandana âun chani pala zuêu

Di tuya ni loori duraaba tooi zani ti nandana âun bôri ni o baai yaêi palli. Ka lala baai yaêi âô nyâla pânta boma la shee ("pedestrian crossing") bee baai yaêi gahinda shââa din âma n-ti nandamba.

Yaêli 26

Nandamba Lora zanibu shee

Salo puuni lora zanibu shee tuya ni di che zanibu gahinda shee n-ti nandamba lora mini mazina.

Yaêli 27

Loori duhibu shâhira gbaâ (laasinsi) gbubbu

Daadam ni tooi nyâla tikpura lana, amaa ka mali yiko no gbubi ka bâ to loori duhibu shâhira gbaâ bee laasinsi âun dee yi zahim ka nya nasara. Ka di nyâla ban su di yiko ("Driver and Vehicle Licensing Authority") saêti.

Yaêli 28

Teekunoya mini Alepile paakinim nema

Di tuya ni teekunoya mini alepile paakinim zanibu shee tooi mali neen-gahinda shââa nandamba ni tooi zaâ li tum din niâ kamaata.

Yaêli 29

Øi'shâhi bee kuê'gahinda lora puuni

Di ni nya muêsigu n-ti nandamba shâba ni bâ kpe bee n-kpaêi kpe loorinim âô zuêu, zaligu wuhiya ni di tu ni di che øi'shâhi gahinda boosinim âô puuni ka vuhim beni vânyâla.

Yaêli 30

Nangbankpeeni âmebu din jândi kalinli 26 ti paai 29

Daadam âun âme yaêli 26 ti paai 30, nangbankpeeni, birgi lala zaligu ka soli beni ni di darigi o tibli ka o yô laê'daya, bee âun kpe sarika duu chira ata (3) ka di kpalinkpaa kpuêi laê'daya mini sarika duu kpâhibu.

Yaêli 31

Alaafee Bomma Tibbu

Daadam so âun mali daâ tulli din ka zaâ buêsi mali yiko ni di to tibbu dintu sokam bee tibbu gahindili shee ka di dôkte nyâ baâda biiâa ka samli yôbu kani. Hali di bi niâ kamaata ni bâ yô

tibbu sam'shââa din pahi dama bâ zaâ mazina
din bi yoli âô ti bo.

■ Yaêli 32

Alaafee tuuntumdiba baâsim bobu

Di niâ kamaata ni di sôâ dôktenim mini neesnim ni ban pahi ka bâ baâsim alaafee biâhigu soya, yâlmueâsira ni biâhigu shââa din paai nandamba ka bâ tooi vihiba ka tibba vânyâla. Ka lala zaligu wuhi ni alaafee tuuntumdiba ni bôhim yâlkpema din jândi nandamba.

■ Yaêli 33 ni 34

Alaafee tumasoya ni shikurubihi vihibu saha

Yaha, di tuya ni Minista so âun su Ninneesim karim ni tooi kabi laêim nandantalli ninneesim karim ka di jândi alaafee bomma tumaduu (Primary Health Care") Yaha di tuya ni Ninneesim mini Alaafee Ministanim âô zaâ bâ kpalanzua gbuni taba n-kpahindi shikuru bihi saha dintu kamaata. Ka bâ puuni bia âun na yoli gbaairi doro shâli din ni tahi nandantali na nya yom yom tibi taêinyaâ.

Yaêli 35

Alaafee tumaduri niâ bayarna

Alaafee tuma Minista tuya ni o mini Distrikt Asâmblinima mini "Social Welfare" kpa alafee tuma-duri ka bi'môêsiriba mini bâ bilâri tooi chani zahimbu saha dintu "district" boblikam ka di vihi baâ âun na gbaairi nandan doru.

ZALISI SHÂÂA DIN PAHI

Yaêli 36

Paêibu din jândi ban maani tabibi mazina

Daadam'so âun mali mazini tiâgbani âo puuni (Kaman neen'paêibo mazini) ni di zaâ ti nandamba, bi tu ni o yô farigu di zuêu.

Yaêli 37

Nintubo dorti yuya ni yu'pahi bolibu puuni

Zaligu bi saêiti ni a tu daadam âun nyâ nandana ka bôli o doru maa yuli. Daadam'so âun

niâ lala birgi Zaligu bee tum taali pam ka di tu ni o kpe sarika duu chira-ata (3).

■ Yaêli 38

Kpâm pahi Diâma-diâma, Churi mini Kaya yihibu

Di tuya ni Ninneesim ni diâma Minista tooi laêim Distrikt Asâmblimima, Kaya ni taada tumaduu ka nandamba tooi kpâ m-pahi diâma ni kaya yihibu churi yi puhira, ka tooi diâm lala diâma soli yi beni.

■ Yaêli 39

Tiâgbani puuni diâma ni churi puhibu

Soli yi beni ni di yân diâm-diân shâli bee m puhu la chuêu tiâgbani âô boba ni yaêa, ban øini n-gbaai di saawara âô tuya ni bâ di tam nandamba yâla ka bâ ni tooi chaâ ti pahi di puuni ka muêsigu kani.

Zalisi Kpaâsiri ba mini Nandamba

Zalisi kpaâsiriba, (Kaman prinsi ni ban pahi) yi gbaai nandana, di tuya ni bâ baâ ka zaâ o nandantali âô, ka ni ti o sôâsim gahindili. Din pahi, zalisi kpaâsiriba tuya ni bâ nya tuun baâsim bôhimbu ka di jândi nandamba.

NANDAMBA TUMA LAÊÍNGU YILI KPABU NI
TUMA SOYA

Zaligu âô wuhiya ni di tuya ni di kpa n-zali Nandamba tuma Laêingu Yili bee "National Council on Persons with Disability") Ka lala Kaunsili âô tooi baâsiri, ka tiri sôâsim din niâ kamaata, ka bô lâbginsim soya n-ti nandamba ka bâ tooi kpe m-pahi tiâgbani lâbginsim soya puuni.

Zalisi din mali taêibu

Laê'kubo gbalim din be tumaduri mini feera kara ya taêibu ka di môâdi nandamba kpebu ni yibbu na zuêu, zaligu buêsiti ka dama ban su lala ya ka di tu ni sokam zaâli ku bâ bukaata maa zaâ mi yuun pia (10) n-mân-taêi bâ ya maa. Amaa ban su ya'pala din na yoli mâra ka zaligu âô puun pili tuya ni bâ mâ lala ya ka nandamba gba tooi kpâri ka yira ni afua pumpôô.